

**UMUMIY O'RTA TA'LIM MUASSASALARIDA "TARBIYA" FANINI
O'QITISHNING ILMIY – METODIK ASOSLARI**

To'qliyeva Matluba Boqiyevna

Xalqaro innovatsion universitetining Pedagogika kafedrasi katta o'qituvchisi

Tukliyeva Matluba Bokiyevna

Senior Lecturer, Department of Pedagogy, International University of innovation

Annotatsiya: O'zbekiston Respublikasi Prezidentining tashabbusi bilan o'zbek "Pedagogika" fani tarixida ilk bor "Tarbiya" yangi fani ishlab chiqarildi, bu borada Ozbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Umumiy o'rta ta'lim muassasalarida "Tarbiya" fanini bosqichma-bosqich 5 amaliyotga joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori qabul qilindi. Tarbiya - bu ota-onalar, ta'lim muassasalari va jamiyat tomonidan bolalarni tarbiyalashning ongli va maqsadli jarayoni bo'lib, u bolalarning yoshi, psixologik va individual xususiyatlarini hisobga olish asosida amalga oshiriladi.

Kalit so'zlar: Ma'naviyat, xususiyat, aqliy tarbiya, axloqiy tarbiya Ijtimoiy taraqqiyot, barkamol avlod, taraqqiyot, tarbiya, o'qitish, ma'naviy va ma'rifiy ishlar, jamiyat.

**SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF TEACHING
EDUCATIONAL SCIENCE IN GENERAL SECONDARY EDUCATIONAL
INSTITUTIONS**

Abstract: At the initiative of the President of the Republic of Uzbekistan, for the first time in the history of the Uzbek "Pedagogy" science, the new science "Education" was developed, in this regard, the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan introduced the science "Education" in 5 stages in general secondary educational institutions. "On the measures to achieve" was adopted. Education is a conscious and purposeful process of raising children by parents, educational institutions and society, which is carried out on the basis of taking into account the age, psychological and individual characteristics of children.

Key words: *Spirituality, character, mental education, moral education, social development, mature generation, development, education, teaching, spiritual and educational work, society.*

Zamonaviy maktab oldiga har tomonlama yetuk yangi shaxs, ma'naviy boylik, axloqiy poklik, jismoniy kamolotga ega shaxsni tarbiyalash vazifasi turibdi. Bu muhim masalani hal etish zamonaviy tarbiya usullari tizimidan keng foydalanishni taqozo etadi. Tarbiya metodlari va usullarini bilish nafaqat o'qituvchilar va tarbiyachilar uchun, balki ota-onalar va bolalarni tarbiyalash bilan shug'ullanadigan barcha kishilar uchun ham zarurdir.

Tarbiya metodlari va usullari o'z maqsadi, mazmuni va mohiyatiga ko'ra axloqiy-diniy usullardan butunlay farq qiladi. Mamlakatimizda bolalarni g'arazgo'ylik, molparastlik, ochko'zlikka qarshi tarbiyalash, ular ulg'aygach, umumiy manfaatni afzal ko'rishlari, "Bir kishi hamma uchun, hamma bir kishi uchun" tamoyili asosida ish yuritadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining tashabbusi bilan 2020 yilda o'zbek "Pedagogika" fani tarixida ilk bor "Tarbiya" yangi fani ishlab chiqarildi. Bu borada Ozbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 6 iyuldagi 422-sonli "Umumiy o'rta ta'lim muassasalarida "Tarbiya" fanini bosqichma-bosqich 5 amaliyotga joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori qabul qilindi. Mazkur qaror bilan "Umumiy o'rta ta'lim muassasalari o'quvchilari uchun "Tarbiya" fani Konsepsiyasi" tasdiqlandi. Qarorga binoan "Tarbiya" fani amaldagi quyidagi fanlarni qo'shish hisobiga tashkil etildi:

- Odoynoma
- Vatan tuyg'usi
- Dunyo dinlar tarixi
- Milly istiqlol g'oyasi va ma'naviyat asoslari

Tarbiya - bu ota-onalar, ta'lim muassasalari va jamiyat tomonidan bolalarni tarbiyalashning ongli va maqsadli jarayoni bo'lib, u bolalarning yoshi, psixologik va individual xususiyatlarini hisobga olish asosida amalga oshiriladi. Hozir biz texnologiya

juda rivojlanayotgan davrda yashayapmiz. Mamlakatimizda amalga oshirilgan islohotlar tufayli xalqimizning turmushi yaxshilandi, barcha sohalarda o'zgarishlar va rivojlanishlar ko'zga tashlanmoqda, ammo shunga rivojlanishga qaramay ba'zi o'smirlar va yoshlarning ma'naviyati pastligi, ota-onalarning farzandlarining xulq-atvoriga befarqligi nazarga tushmoqda. Bu masalaning oldi olinmasa, savodsizlar safi ortishi mumkin. Bilimsizlik savodsizlikdan boshlanadi. Buning natijasida yangi fan shakllantirildi. Ushbu "Tarbiya" fanining metodologik asoslarini quyidagilar tashkil etadi:

- ta'lim-tarbiyaga oid me'yoriy hujjatlar;
- tarbiya asoslari va manbalari;
- tarbiya qonuniyatlari, metodlari va texnologiyalari;
- tarbiyaning amaliy masalalari.

Aynan mazkur asoslar o'quv fanining negizini tashkil etadi. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari bu asoslarni talab darajasida o'zlashtirishi kerak. Aks holda, ularning mazkur fan metodikasi bo'yicha kasbiy tayyorgarligi talab darajasida bo'lmaydi. Shuningdek, qaror bilan 2021-2022 o'quv yilidan boshlab "Tarbiya" fani bo'yicha pedagog kadrlar tayyorlash yo'lga qo'yildi. "Umumiy o'rta ta'lim muassasalari o'quvchilari uchun "Tarbiya" fani Kontsepsiyasi"ga ko'ra, mazkur fanning umumiy asoslarini quyidagilar tashkil etadi:

- huquqiy asoslar;
- tashkiliy asoslar;
- ilmiy-metodik asoslar.

Bunda huquqiy asoslar ta'lim-tarbiyaga oid me'yoriy-huquqiy hujjatlardan iborat, tashkiliy asoslar fanni umumta'lim maktablarida, jumladan, boshlang'ich ta'limda talab darajasida o'qitishni va ilmiy-metodik asoslar esa fanning metodologiyasini anglatadi.

Qarorga ko'ra, "Tarbiya" fanining asosiy tamoyillarini quyidagilar tashkil etadi:

- Milliy va umuminsoniy qadriyatlarining ustuvorligi
- Ongli vatanparvarlik ruhini rivojlantirish;

➤ Tarbiya sohasiga doir siyosatni amalga oshirishda ishtirok etuvchi davlat organlari, nodavlat notijorat tashkilotlari va xususiy sektor faoliyatining muvofiqligi hamda mutanosibliigi;

➤ Fanga oid zamonaviy ilmiy-tadqiqotlarga asoslanish;

➤ Ochiqlik va shaffoflik;

➤ Tarbiya sohasiga oid tashabbuslarni qo'llab-quvvatlash va rag'batlantirish.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining fanga oid bu tamoyillarini chuqur o'zlashtirishi taqozo etiladi. Shu sababli oliy pedagogik ta'lim jarayonida, tarbiyaviy tadbirlarda va mustaqil ta'lim izlanishlarida ana shu tamoyillarni o'zlashtirish, faoliyatda qo'llash ko'nikmasiga ega bo'lish hamda kasbiy faoliyatda ularga amal qilish kompetentsiyasini egallash dolzarb masalalardan biridir. Buning uchun har bir talabaning individual shug'ullanishi, ustozlar bilan hamkorlikda faol ishlashi va tarbiya tamoyillarining hayotdagi ifodasini o'rganib borishi taqozo etiladi. Bunda oliy ta'lim muassasalarining imkoniyatlari, ta'lim jarayonining sharoitlari va faoliyatning amaliy samaradorligidan oqilona foydalanish kerak. Har bir talabaning mazkur fan tamoyillarini, asoslarini va istiqbolli maqsad-muddaolarini o'zlashtirishi kasbiy tayyorgarlikning negizlaridan biri hisoblanadi.

Shu bois, O'zbekiston Respublikasida "Tarbiya" fani konsepsiyasi mazkur fanni davlatning ta'lim-tarbiya sohasidagi siyosatini amalga oshirishda mavjud bo'lgan dolzarb muammolarni hal etishga yo'naltiriladi. Konsepsiya yosh avlod tarbiyasidagi ishlarni yangi bosqichga olib chiqishga qaratilgan ustuvor vazifalar, asosiy maqsad va yo'nalishlarni belgilab beradi. Shuningdek, Konsepsiyada belgilangan yo'nalishlar mamlakat yoshlarini ma'nan va jismonan barkamol qilib tarbiyalash, iqtidori va salohiyatini ro'yobga chiqarish, ularni davlat va jamiyatning rivojiga keng jalb etish, tashabbuslarini yetarli darajada qo'llab-quvvatlash maqsadida huquqiy asoslar, iqtisodiy imkoniyatlar va tashkiliy mexanizmlarni yanada kengaytirishga xizmat qiladi.

Mazkur Konsepsiya O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi, "Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida"gi qonunlari, xalqaro huquqning umume'tirof etilgan hujjatlari, xususan "Bola huquqlari to'g'risida"gi, "Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risida"gi konvensiyalar, Birlashgan

Millatlar Tashkilotining “Yoshlar-2030” strategiyasi hamda O‘zbekiston Respublikasining ta’lim to‘g‘risidagi qonun.

Konsepsiyada belgilangan vazifalar O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasi talablari, Uzluksiz ma’naviy tarbiya konsepsiyasi, milliy va jahondagi ilg‘or tajribalar, mamlakatimizdagi ijtimoiy-siyosiy o‘zgarishlar bilan uyg‘un ravishda amalga oshiriladi.

Konsepsiya umumiy o‘rta ta’lim tizimida o‘quvchilarning yoshiga mos ma’naviy rivojlanishini ta’minlash va faol fuqarolik kompetensiyalarini shakllantirish maqsadida umumiy o‘rta ta’lim maktablarida o‘qitilayotgan “Milliy istiqlol g‘oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar” turkumiga kiruvchi fanlar “Odobnoma”, “Vatan tuyg‘usi”, “Milliy istiqlol g‘oyasi va ma’naviyat asoslari”, “Ma’naviyat asoslari”, “Dunyo dinlari tarixi” fanlarini birlashtirgan yagona Tarbiya fanining asosiy yo‘nalishlarini belgilab beradi. Shu maqsadda, Xitoy Xalq Respublikasi, Singapur, Yaponiya, Koreya Respublikasi, Avstraliya, Germaniya, Buyuk Britaniya, Fransiya va Rossiya Federatsiyasi kabi davlatlarning tajribalari o‘rganildi, amaldagi fanlarning o‘quv dasturlari har tomonlama qiyosiy tahlil qilindi.

Tarbiya – muayyan, aniq maqsad hamda ijtimoiy-tarixiy tajriba asisda shaxsni har tomonlama o‘stirish, uning ongi, xulq-atvori va dunyoqarashini tarkib toptirish jarayoni.

Ta’lim-tarbiya jamiyatning asosiy vazifalaridan biri bo‘lib, u shaxsni maqsadli va tizimli shakllantirish, keksa avlod tajribasini kelajak avlodga o‘zlashtirish, ularning ongi va ijobiy xulq-atvorini rivojlantirish jarayonidir. Keksav avlod bilimni ijtimoiy-tarixiy hayotda to‘plangan tajribasi, yosh avlodni tarbiyalash jarayoni orqali beradi.

Pedagogika bolani o‘qitish va tarbiyalash tajribalarini umumlashtiradi va ta’lim va rivojlanish uchun zarur shart-sharoitlarni belgilaydi.

Tarbiya jamiyatning tarixiy ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlaridan kelib chiqadigan ob’ektiv jarayondir.

Tarbiyaning o‘ziga xos xususiyatlari:

- Aniq maqsadga qaratilgan jarayon
- Tarbiyaning variantivligi
- Ko‘p qirraligi hamda ikki tomonlama jarayon

- Uzoq muddatli jarayon
- Qarama qarshiliklardan iborat jarayon

Mamlakatimizda milliy tarbiya konsepsiyasi aholining keng qatlamlari, ayniqsa, oʻsib kelayotgan yosh avlodning milliy taʼlim- tarbiyasini taʼminlash borasidagi davlatning bugungi siyosati va istiqbollari belgilab beradi. U yangi tarixiy bosqichda milliy tarbiyaning mohiyati, maqsadi, vazifasi va mazmunini tartibga solib, uning komil inson shaxsini shakllantirishdagi roli va mavqei belgilaydi. Konsepsiya mamlakatimizning butun aholisiga, joylashuvi, millati va irqidan qatʼi nazar, komil inson boʻlish uchun taʼlimning turli yoʻllarini tanlash va amalga oshirish imkonini beradi.

Tarbiya ijtimoiy, madaniy, psixologik va pedagogik hodisa boʻlib, inson hayoti va jamiyat taraqqiyotini tartibga solishga xizmat qiladi. Bu shaxsning shaxsiy rivojlanishi va real hayot oqimiga kirishi va madaniy hayot qurilishi uchun maxsus maqsadli faoliyati sifatida yoʻnaltirilgan.

Tarbiya maqsadi – davlat, jamiyat va har bir fuqaro manfaatlarini amalga oshirishga qaratilgan davlat maqsad va vazifalarining tarkibiy qismidir. Shuningdek, davlat inson hayoti va faoliyatiga, fuqarolarning milliy tarbiyasiga hissa qoʻshadigan qoidalar va qoidalarni joriy qiladi. Milliy tarbiya fuqaroda yuksak axloqiy fazilatlar, milliy oʻzlikni anglash, insonparvarlik, mustaqillik, fuqarolik pozitsiyasi, tashabbuskorlik va shu kabilarni shakllantiradi. Bunday fuqaro milliy manfaatlardan kelib chiqqan holda ish yurita oladi, jamiyatdagi salbiy koʻrinishlarga tanqidiy nazar bilan qaraydi, oʻz vatanini sevadi va uning manfaatlarini himoya qiladi, milliy qadriyatlar egasi sifatida jamiyat taraqqiyotiga hissa qoʻshadi. Milliy tarbiyaning pirovard maqsad va vazifalari komil inson, vatanparvar, milliy gʻurur, intellektual, maʼnaviy-axloqiy, madaniy va boshqa insoniy qadriyatlar sohibini shakllantirishdan iborat. Taʼlim jarayonida bola oʻzining rivojlanishi uchun zarur boʻlgan sharoitlardan foydalanishi kerak. Tabiiy va ijtimoiy muhit uning qarashlarini rivojlantiradi.

Tarbiya tushunchasiga turlicha qarash va yondashuvlar mavjud, jumladan, K. D. Ushinskiy oʻz faoliyatining aniq maqsadini koʻrmaydigan pedagogni qurilish materiallarini bir joyga yigʻib, undan nima olishni bilmaydigan meʼmorga qiyoslaydi.

Pedagog yosh avlodga beriladigan bilim, ishbilarmonlik, malaka, tarbiyaviy tuygʻularni biladi, tarbiyaviy ishlarni rejali va maqsadli olib boradi.

Ya.A. Komenskiy "Tarbiyaning maqsad va vazifalari, uning ahamiyati, amalga oshirish yoʻllari shaxsning jamiyatdagi mavqeiga qarab belgilanishi kerak", "Tarbiya insonni shakllantiradigan va takomillashtiruvchi uygʻun jarayondir" – Komenskiy taʼlim maqsadini quyidagi asosiy elementlarga ajratgan:

- insonga hamma narsani bilish – "ilmiy bilim";
- narsalarni va oʻzini oʻzlashtirish - "axloq";
- Xudoga sigʻinish, ob'ektlar - "diniy ta'lim";
- jismoniy salomatlik - "jismoniy tarbiya".

I.G. Pestalotsining fikricha, taʼlimning maqsadi bolaga boshlangʻich taʼlim, mehnat, aqliy va jismoniy tarbiya berish hamda har tomonlama barkamol rivojlanishdir.

K.D. Ushinskiy tarbiyasining maqsadi jamiyatga foydali insonparvar shaxsni tarbiyalashdan iborat. U axloqiy tarbiyani aqliy va mehnat tarbiyasi bilan chambarchas bogʻliq deb hisoblaydi.

P.P.Blonskiyning tarbiyaviy maqsadi bolaga butun insoniyat va millat madaniyatini egallashga, shaxsning umuminsoniy ideallarini shakllantirishga yordam berishdir.

A.S.Makarenko taʼlimning davlat vazifasidan kelib chiqqan holda pedagogik vazifani qoʻyish orqali oʻqituvchilar mehnatini nazorat qilish mumkinligini taʼkidlaydi. U "Taʼlimning asosiy maqsadi - bolani har tomonlama rivojlantirish" taklifini qoʻllab-quvvatlaydi, V. A. Suxomlinskiy uni amalga oshirdi.

Xulosa sifatida shuni aytish lozimki, tarbiya tushunchasining lugʻaviy maʼnosi ilm oʻrgatish, odob- axloq oʻrgatish, jazo berish, ovqatlantirish, tarbiyalash kabi maʼnolarni oʻz ichiga oladi. Tarbiya soʻzi bugungi kunda qoʻllanilayotgan va koʻproq axloqiy maʼnoni anglatuvchi tuzilishdan tashqari oʻzbek xalqi farzandlarini tarbiyalashda har qanday kognitiv rivojlanishni ifodalovchi tuzilishga ega. Oʻzbek xalqining ming yillik tajribaga asoslangan milliy oʻzligi va ongini kelajak avlodlarga oʻtkazish imkonini beruvchi anʼanaviy taʼlim/tarbiya usullari mavjud. Oila ham, jamiyat ham tarbiya vazifasini birgalikda bajaradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – T.: “O‘zbekiston”, 2017
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 6 iyuldagi “Umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida “Tarbiya” fanini bosqichma-bosqich amaliyotga joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 422-son Qarori.
3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 31 dekabrdaagi “Uzluksiz ma’naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 1059-son Qarori.
4. Xodjayev B., Artikova M. Tarbiya fanini o‘qitish texnologiyasi.–Toshkent, 2020 y